

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З ВЛАСНИМИ НАЗВАМИ АНТИЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Вінницький національний технічний університет, Вінниця

Анотація

У статті розглянуто особливості античних фразеологічних одиниць, що містять власні назви: висвітлено питання походження античних фразеологізмів з власними іменами та їхні конотативні значення, виявлено структуру зазначених одиниць.

Ключові слова: фразеологія, античні фразеологізми, власні назви, конотативні значення.

Abstract

The article deals with the peculiarities of ancient phraseological units that contain proper names; the questions of the origin of ancient phraseological units with proper names and their connotative meanings are considered, the structure of these units is revealed.

Keywords: phraseology, ancient phraseology, proper names, connotative meanings.

Протягом останнього десятиліття дослідження різних аспектів фразеології для багатьох лінгвістів і методистів є актуальними як з теоретичної, так і з практичної точки зору [1].

Значний шар фразеології сучасної української мови становлять фразеологічні одиниці, що містять у складі власні назви, зокрема власні назви античного походження. Такі фразеологічні одиниці є запозиченими, засвоєними українською мовою переважно з книжних джерел різних мов, і беруть свій початок в античній міфології, історії, літературі, зберігаючи власні імена міфологічних істот, історичних постатей, літературних персонажів.

Теоретичні питання фразеології мають давню історію дослідження і повною мірою представлені у працях українських (О.О. Потебня, Б.О. Ларін, Л.Г. Скрипник, М.Ф. Алефіренко, В.Д. Ужченко) і російських мовознавців (В.В. Виноградов, Л.І. Ройзензон, В.П. Жуков, М.М. Шанський, В.М. Мокієнко, В.М. Телія та ін.). Останнім часом посилюється науковий інтерес до фразео-тематичних груп – підсистем фразеологічних одиниць, об'єднаних на основі наявності в їх структурі компонентів, що належать до однієї лексико-семантичної групи або до одного поняттєвого поля. В українській мові систематизацію фразеологічного матеріалу за фразео-тематичними групами вперше здійснила Л.Г. Скрипник. Наукові праці останніх років в галузі фразеології свідчать про збереження інтересу саме до фразеотематичних груп фразеологічних одиниць. Фразеологізми з компонентом “власне ім'я” вивчали Н.А. Москаленко, Є.С. Отін, О.Ф. Кудіна, М.Ф. Алефіренко, М.С. Разумейко, Є.С. Регушевський, В.Д. Познанська, Н.М. Пасік, О.А. Мороз; анімалістичний компонент у фразеологізмах вивчали Л.С. Войтик, Н.Д. Петрова, А.І. Богуцька, В.М. Бойко, Д.В. Ужченко. Менше вивчені об'єднання фразеологічних одиниць, які мають семантично однотипний компонент. Певною мірою описані фразеологізми з власними назвами міфологічного й біблійного походження (Н.В. Павлюк) та з назвами людей (Н.В. Щербакова). У працях М. Федорової проаналізовано процес фразеологізації значень присвійних прикметників у сучасній українській мові, серед яких розглянуто й фразеологічні одиниці з прикметниками, утвореними від античних власних назв.

У сучасній українській мові античні фразеологізми становлять відносно замкнену, чітко окреслену групу (їх близько п'ятдесяти). Значна кількість цих одиниць набула в сучасній мові статусу «крилатих», проте дефініції цього терміна в сучасному мовознавстві неоднозначні. Одні мовознавці класифікують фразеологізми з античними власними назвами як «крилаті» вислови (Л. Скрипник, Н. Москаленко, Ф. Медведєв, М. Ашукін, А. Коваль, В. Коптілов). Інші – як ідіоми (Г. Удовиченко, А. Молотков). У найновіших дослідженнях з ономастичної фразеології використовують позначення

«античні фразеологізми» (А. Кравчук), «фразеологізми з міфонімічним компонентом» (Н. Пасік), «фразеологізми з античними іменами» (О. Мороз).

Мета статті – розглянути особливості античних фразеологічних одиниць, що містять власні назви. Для досягнення мети визначено такі завдання: висвітлити питання походження античних фразеологізмів з власними іменами та їхні конотативні значення; виявити структуру зазначених одиниць.

Фразеологізми з античними власними іменами увійшли до складу сучасних мов як калькові переклади, які вважають інтернаціональними елементами фразеологічної системи сучасних мов, тотожними за змістом, але різними за формою, наприклад: укр. *Авгієві стайні*, рос. *Авгиевы конюшни*. Однак фразеологічні одиниці з античними назвами можуть відзначатися національною своєрідністю. Розвиток різних значень спільного оніма у фразеології різних мов свідчить про відмінності у сприйнятті античних образів кожним народом [2].

У складі античних фразеологізмів зафіксовано чоловічі та жіночі імена, і значну кількість становлять фразеологізми, в яких власні імена вжиті у прикметниковій формі: Ахілес, *ахілесова п'ята*; Герострат, *геростратова слава*; Дамокл, *дамоклів меч*; Еол, *еолова арфа*; Аріадна, *аріаднина нитка*; Пенелопа, *пенелопина вірність*. Також можуть вживатися як грецькі варіанти імен, так і римські: *Амурові стріли* – *Купідонові стріли*. Власні імена в античних фразеологізмах марковані змістом античних творів і у більшості не зазнають модифікацій. Окремі варіанти, що з'являються у художніх та публіцистичних творах, не виходять за межі книжних [3].

Античні імена ще до фразеологізації розвинули переносні значення на основі енциклопедичної інформації про денотат імені. На основі таких значень, які ґрунтуються на міфологічних уявленнях і наділені певною експресією, власні імена й увійшли до складу фразеологізмів, ставши у багатьох випадках їхніми семантичними центрами. У складі фразеологізмів власні імена починають виконувати додаткову функцію, яка з часом стає головною: власні імена не стільки номінують конкретну постать античної міфології, історії, літератури, скільки слугують носіями експресивно-змістових відтінків, розвиваючи різноманітні культурно-історичні конотації. Конотації визначають як культурно-історичні, оскільки антична міфологія та історія репрезентують один з найдавніших етапів розвитку світової культури та історії. Водночас вони набувають оцінного характеру, обумовленого конкретними міфологічними, літературними сюжетами, історичними подіями, і, таким чином, у фразеологічному контексті античні імена є носіями позитивно- або негативно-оцінної семантики.

За ознакою відповідності значення фразеологізму окремій частині мови та виконуваної синтаксичної функції фразеологізми з античними іменами належать до субстантивних. Їм властива узагальнено-предметна семантика, на ґрунті якої вони співвідносяться з іменниками, виконуючи в реченні «іменникові» синтаксичні функції. Фразеологічні звороти з присвійними прикметниками, утвореними від античних власних назв мають структуру субстантивного словосполучення і побудовані за моделлю “присвійний прикметник + іменник”: *геркулесові стовпи, сізіфова праця, ювеналів бич*. Присвійні прикметники утворені від власних імен міфологічних персонажів та історичних осіб за допомогою суфіксів *-ів (-ів, -ов)* та *-ин (-ін)* [3].

Серед фразеологізмів цього типу існує декілька фразеологічних одиниць, співвідносних з інфінітивними односкладними реченнями. Головною ознакою таких одиниць є узагальнене значення потенційної дії, незалежної від волі можливого суб'єкта: *висіти дамокловим мечем* (постійно загрожувати кому-, чому-небудь); *дійти до геркулесових стовпів* (дійти до краю); *розрубати гордіїв вузол* (просто, рішуче, сміливо розв'язати складне, заплутане питання).

Отже, у складі фразеологізмів античного походження власні імена вбирають у себе риси відповідних персонажів античних творів. Конотативні значення власних імен у складі фразеологізмів з античними іменами переважно мають міжнаціональний характер і зафіксовані у фразеології декількох європейських мов. За структурою фразеологізми з античними іменами являють собою субстантивні фразеологічні одиниці, побудовані за моделлю: присвійний прикметник (утворений від власного імені за допомогою суфіксів *-ів, -ів, -ов* та *-ин, -ін*) + іменник у називному відмінку. Як компоненти фразеологічних одиниць присвійні прикметники втрачають власне прикметникову семантику і вживаються у складі лаконічних образних узагальнень і крилатих висловів, набувши значення різноманітних характеристик людей та явищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л.Є., Горчинська Л.В., Пустовіт Т.М. Особливості вивчення фразеологізмів у викладанні української мови як іноземної / «Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації». – Херсон. – Том 30(69). – 2019. – №4. – С. 1–5.
2. Кравчук А. М. Польська фразеологія з ономастичним компонентом: Автореф. дис. ... канд. філол. наук.– Київ,1999. – 24 с.
3. Федорова Ю.М. Фразеологічні одиниці з прикметниками, утвореними від античних власних назв / Ю.М. Федорова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія. – Т.2. – Вінниця, 2008. – Вип. 10. – С. 76-79.
4. Фразеологічний словник української мови: У 2-х кн. / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 1993. – 984 с.

Пустовіт Тетяна Миколаївна – канд. філол. наук, доцент кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, e-mail: pustovit_tetyana@vntu.edu.ua

Pustovit Tetyana N. – Cand. Sc. (Philology), Associate Professor of Department of Linguistics, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa

Іскра Богдан Ігорович – студент групи ЕМ-206, факультет електроенергетики та електромеханіки, Вінницький національний технічний університет

Iskra Bogdan I. – Faculty of Power engineering and electromechanics, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa